

[https://doi.org/10.31891/2308-4081/2024-14\(2\)-19](https://doi.org/10.31891/2308-4081/2024-14(2)-19)

Аспірантка, **ВІКТОРІЯ БУДЕГАЙ**
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: budegayva@nubip.edu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3440-3265>

ПОРІВНЯННЯ МОДЕЛЕЙ ФОРМУВАННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ КУЛЬТУРИ В ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена аналізу моделей формування інклюзивної культури у провідних університетах, які готують фахівців за спеціальністю «Соціальна робота». У сучасному суспільстві, яке прагне до рівності й толерантності, питання формування інклюзивної культури у системі вищої освіти є ключовим. Попит на фахівців, здатних працювати в умовах інклюзивного середовища, обумовлює необхідність адаптації освітніх програм до сучасних викликів, що охоплюють інтеграцію принципів толерантності, поваги до різноманітності та рівного доступу до освіти.

У статті розглянуто освітні практики таких закладів, як Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Український державний університет імені Михайла Драгоманова, Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна», Манчестерський Університет (Англія), Університет Віндзора (Канада) та Поморська академія (Польща).

На основі аналізу визначено ключові елементи успішного впровадження інклюзивних практик: розробка адаптивних освітніх середовищ, використання інноваційних методик, системна інтеграція міждисциплінарних підходів. Зазначено, що університети, які орієнтовані на практичне впровадження інклюзивних стратегій, забезпечують своїм випускникам можливість відповідати актуальним вимогам професійної діяльності. Дослідження також підкреслює значущість балансу між теоретичною підготовкою та практичними навичками, включно з технологічними інноваціями та моніторингом ефективності інклюзивних заходів. Виявлено прогалини, пов'язані з відсутністю універсальних критеріїв оцінки інклюзивності освітніх програм, що потребує подальших розробок. Стаття є внеском у вивчення процесу формування інклюзивної культури у сфері підготовки фахівців соціальної роботи. Результати дослідження можуть слугувати основою для вдосконалення освітніх програм, спрямованих на формування інклюзивної культури соціальних працівників.

Ключові слова: *інклюзивна культура, інклюзивна політика, інклюзивні практики, підготовка фахівців соціальної сфери, вища освіта, адаптивне освітнє середовище, толерантність, міжнародні програми, соціальна робота.*

COMPARING MODELS OF INCLUSIVE CULTURE DEVELOPMENT IN THE TRAINING OF SOCIAL WORKERS

ABSTRACT

The article is devoted to the analysis of models for fostering an inclusive culture in leading universities that train specialists in the field of "Social Work." In modern society,

which strives for equality and tolerance, the issue of cultivating an inclusive culture in the higher education is crucial. The demand for professionals capable of working in inclusive environments necessitates the adaptation of educational programs to current challenges, including the integration of principles of tolerance, respect for diversity, and equal access to education. The article examines educational practices in institutions, such as Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Dragomanov Ukrainian State University, «Ukraine» University, Manchester University (England), University of Windsor (Canada), and Akademia Pomorska (Poland). The study is conducted in three areas: inclusive policy, inclusive practices, and inclusive culture.

Based on the analysis, the key elements of successful implementation of inclusive practices have been identified: the development of adaptive educational environments, the use of innovative methodologies, and the systematic integration of interdisciplinary approaches. It is noted that universities focused on the practical implementation of inclusive strategies provide their graduates with the opportunity to meet the current requirements of professional activity. The study also emphasizes the importance of balancing theoretical training with practical skills, including technological innovations and monitoring the effectiveness of inclusive measures. Gaps are identified, particularly the lack of universal criteria for assessing the inclusiveness of educational programs, which needs further consideration. The article contributes to the study of the process of fostering an inclusive culture in the training of social work professionals. The research findings can serve as a basis for improving educational programs aimed at developing an inclusive culture among social workers.

Keywords: *inclusive culture, inclusive policy, inclusive practices, training of social work specialists, higher education, adaptive educational environment, tolerance, international programs, social work.*

ВСТУП

На сучасному етапі розвитку вищої освіти відбуваються значні соціальні зміни, які спрямовані на впровадження інклюзивного підходу до навчання та оновлення професійної підготовки соціальних працівників. Одним із ключових завдань сучасної освіти у цій сфері є формування інклюзивної культури, яка відіграє ключову роль у зміні суспільних відносин і задоволенні зростаючих потреб у забезпеченні прав осіб з інвалідністю.

Інклюзивна культура є основою для побудови справедливого суспільства, де всі мають рівні можливості. Її формування передбачає розвиток професійних навичок майбутніх соціальних працівників, зокрема в супроводі, реабілітації, соціалізації та інтеграції осіб з інвалідністю. Знання сучасних концепцій соціальної роботи поєднуються з практичними вміннями ефективної взаємодії з різними соціальними групами та особами, які потребують додаткової підтримки. Проте, формування інклюзивної культури у ЗВО наразі є фрагментарним. Більшість університетів, які готують спеціалістів за напрямом «231 Соціальна робота», реалізують переважно окремі ініціативи, орієнтовані на індивідуальну інклюзію, обмежуючись певними аспектами соціальної підтримки.

Дослідження моделей формування інклюзивної культури є необхідним для вдосконалення системи підготовки соціальних працівників. Аналіз існуючих підходів дозволить інтегрувати ефективні методи в освітній процес, сприяючи створенню суспільства, яке цінує різноманітність, забезпечує рівність і надає кожному можливість для розвитку.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є порівняльний аналіз моделей формування інклюзивної культури в закладах вищої освіти, що здійснюють підготовку фахівців соціальної сфери.

ТЕОРЕТИЧНА ОСНОВА ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Теоретичною основою дослідження стали нормативно-правові документи України, які регулюють формування інклюзивної культури в підготовці фахівців соціальної сфери. Зокрема, Конституція України (Конституція України, 1991), Закон України «Про освіту» (Закон України «Про освіту», 2017), а також нормативи щодо прав осіб з інвалідністю та організації інклюзивного навчання закріплюють права на рівний доступ до освіти й підтримку таких осіб.

Науковий і практичний інтерес до формування інклюзивної культури в закладах освіти, що готують фахівців соціальної сфери, є об'єктом численних досліджень науковців. У вітчизняній науці Т. Качалова та Г. Лещук наголошують на відсутності єдиного підходу до визначення інклюзивної культури. Вони пропонують розглядати її як інтегральну частину загальної культури закладу освіти, що включає філософію доброзичливості, підтримки та прийняття, необхідну для формування інклюзивного суспільства (Качалова, 2014; Лещук & Сорока, 2020). У цій моделі підкреслюється значущість атмосфери поваги та взаємної підтримки у навчальному середовищі. Інша модель, запропонована Г. Груць, акцентує увагу на негативному впливі несформованої інклюзивної культури на якість освітнього процесу (Груць, 2021). Вона відзначає важливість засобів масової інформації у формуванні суспільних установок, які б сприяли вихованню шанобливого ставлення до осіб з інвалідністю. Науковиця пропонує ширше залучення суспільних інституцій для підтримки процесу формування інклюзивної культури. Дослідниця А. Колупаєва розглядає інклюзивну культуру як комплексну систему, що базується на цінностях терпимості, співпраці та гуманності. Її модель зосереджена на вихованні гуманістичних підходів і створенні гармонійної спільноти, яка сприяє розвитку кожного учасника освітнього процесу (Колупаєва та ін., 2012).

У процесі дослідження використано такі теоретичні та емпіричні методи, як аналіз, синтез, узагальнення, порівняння та ін.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Науковці У. Садовська, С. Муніц, А. Ярошенко та ін. зауважують, що освітнє середовище, у якому здобуває професійну освіту студент, є лише частиною його особистісного життєвого простору. Те, як людина вибудовує свій професійний шлях, залежить від її особистісних якостей (емпатії, толерантності, адаптивності, етичності тощо). Водночас професійна діяльність впливає на особистість і є чинником її саморозвитку.

Формування таких якостей охоплює набуття соціальної компетентності майбутніми фахівцями у процесі навчання у ЗВО. Це виступає гарантом їхньої успішної адаптації до мінливих умов життя соціуму, усуває внутрішній дискомфорт і блокує можливість конфлікту з соціальним середовищем. Зазначений процес включає програми тренінгів, активні методи та форми навчання, досвід практики, а також діагностичний інструментарій для контролю і корекції розвитку цих компетентностей.

Дослідниця А. Таран наголошує на значенні професійно важливих якостей майбутнього соціального працівника, таких як толерантність, етичність, комунікативність, аналітичність, творчість, стресостійкість, співпраця, командна

робота, саморефлексія тощо. Ці риси є ключовими для виконання функцій у межах інклюзивного середовища.

У контексті формування інклюзивної культури в майбутніх соціальних працівників важливим є соціальний компонент інклюзивного освітнього середовища. Він відображає задоволення екзистенційних потреб людини (рівності, свободи, участі, переконання, комунікації тощо) на засадах гуманізму та демократії. Сформована інклюзивна культура є свідченням рівня вихованості, освіченості, моральних і духовних якостей особистості. Суголосними є погляди британських вчених М. Вогана, Т. Бута та М. Ейнскоу, які у своєму посібнику «Індекс інклюзії» окреслюють три взаємопов'язані напрями формування інклюзивного середовища:

- розробка інклюзивної політики – створення стратегій і правил для забезпечення доступу до освітніх послуг;
- розвиток інклюзивної практики – реалізація адаптацій та модифікацій методик навчання, що залучають усіх студентів незалежно від їхніх можливостей;
- формування інклюзивної культури – підтримка принципів рівності, взаємоповаги, співпраці та творчості (Бут, 2015).

Відповідно до вищезазначених напрямів, порівняємо моделі формування інклюзивної культури серед провідних університетів України та за кордоном, які реалізують програми за спеціальністю «231 Соціальна робота». Вибір цих університетів зумовлений їх інноваційним підходом до інтеграції інклюзивної культури у навчальні процеси. Важливим напрямом у формуванні інклюзивного середовища, спрямованим на забезпечення рівного доступу до освіти для всіх категорій населення, є інклюзивна політика (див. табл. 1). Цей напрям включає розробку нормативних документів, реалізацію стратегій підтримки осіб з особливими освітніми потребами та створення безбар'єрного середовища (Бут, 2015).

Як видно з таблиці 1, в межах напрямку інклюзивної політики, у Тернопільському національному педагогічному університеті імені В. Гнатюка створено «Положення про інклюзивно-ресурсний центр» (Тернопільський національний педагогічний університет імені В. Гнатюка, б.д.), що забезпечує комплексну підтримку студентів з особливими освітніми потребами, надаючи доступ до спеціалізованих ресурсів і адаптованих навчальних матеріалів. Київський національний університет імені Тараса Шевченка запровадив «Порядок супроводу осіб з інвалідністю», який гарантує підтримку таких здобувачів вищої освіти на всіх етапах навчання (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, б.д.).

Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» має «Центр інклюзивних технологій», що забезпечує студентів доступом до сучасних інклюзивних технологій та інструментів для ефективного навчання (Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна», б.д.). Ці ініціативи сприяють створенню безперешкодного доступу до освітніх ресурсів та допомагають інтегрувати здобувачів вищої освіти з особливими освітніми потребами в освітній процес, гарантуючи їм рівні умови для досягнення успіхів у навчанні.

Аналіз таблиці 2 доводить, що заклади вищої освіти активно реалізують напрям «інклюзивні практики» через впровадження спеціалізованих курсів, що сприяють розвитку інклюзивної компетентності серед студентів (Бут, 2015). Вони включають такі дисципліни, як «Інклюзивне суспільство», «Соціальна робота з людьми з інвалідністю», «Інклюзивна освіта» та інші, які дозволяють майбутнім фахівцям соціальної сфери готуватися до роботи в інклюзивному середовищі.

Таблиця 1

Напрямок «Інклюзивна політика»

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка (ТНПУ)	Український державний університет імені Михайла Драгоманова	Київський національний університет імені Тараса Шевченка	Відкритий міжнародний університет розвитку людини «УКРАЇНА»
1. Положення про інклюзивно-ресурсний центр. 2. Порядок супроводу (надання допомоги) осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення. 3. Положення про організацію освітнього процесу (п. 10). Положення про асистента/ку та здобувача/ки освіти в ТНПУ ім. В. Гнатюка	1. Положення про центр осіб з особливими освітніми потребами	1. Концепція розвитку інклюзивної освіти. 2. Про правила комунікації із людьми з інвалідністю	1. Центр інклюзивних технологій. 2. Інтерактивний путівник по інклюзивному освітньому середовищу. 3. Концепція інклюзивної освіти студентів з інвалідністю Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна». 4. Порядок організації інклюзивного навчання в Університеті «Україна»

Також важливою практикою є підтримка студентських ініціатив, зокрема культурних і соціальних проєктів, як-от Клуб жестової мови в Українському державному університеті імені Михайла Драгоманова (Український державний університет імені Михайла Драгоманова, б.д.) та «Студентський парламент» у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, б.д.), що організують тренінги, лекції, виставки та інші заходи для популяризації інклюзивних цінностей серед здобувачів вищої освіти. Відкритий міжнародний університет розвитку людини «УКРАЇНА» також реалізує проєкт «Без бар'єрів», який сприяє розвитку інклюзивної культури через залучення студентів до участі в інклюзивних заходах. Важливим аспектом є підтримка психосоціального здоров'я студентів, яку надають психологічні служби університетів.

Напрямок «інклюзивна культура», є ключовим компонентом створення освітнього середовища, яке сприяє прийняттю, повазі та підтримці різноманітності (Бут, 2015). Він спрямований на формування толерантного ставлення, розвиток цінностей взаємодопомоги та підвищення рівня усвідомлення потреб різних соціальних груп (табл. 3).

Інклюзивна культура формується через активну участь здобувачів вищої освіти у соціальних, культурних та освітніх заходах, які сприяють розвитку емпатії, міжкультурної взаємодії та соціальної інтеграції.

Аналіз напряму «Інклюзивна культура» у провідних українських університетах демонструє широкий спектр підходів і проєктів, спрямованих на створення толерантного, підтримуючого та інклюзивного освітнього середовища (Бут, 2015).

Таблиця 2

Напрямок «Інклюзивні практики»

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка (ТНПУ)	Український державний університет імені Михайла Драгоманова	Київський національний університет імені Тараса Шевченка	Відкритий міжнародний університет розвитку людини «УКРАЇНА»
<p>Розроблено і реалізуються такі програми: (підвищення кваліфікації).</p> <ol style="list-style-type: none"> Інклюзивне освітнє середовище. Стратегування інклюзивного середовища закладу освіти. Асистентський супровід у системі інклюзивної освіти. Взаємодія з батьками у системі інклюзивної освіти. Сенсорна інтеграція: науково-практичні засади. Психолого-педагогічні та організаційні засади інклюзивного освітнього середовища. Психологічна служба ТНПУ (психологічний супровід навчально-виховного процесу та реалізація низки заходів профілактичного, корекційного та навчально-просвітницького характеру) 	<ol style="list-style-type: none"> Дисципліна «Основи інклюзивної освіти». Дисципліна «Соціальна педагогіка». Дисципліна «Соціалізація особистості». Кризова психологічна служба. 	<ol style="list-style-type: none"> Дисципліна «Соціальна робота з людьми з інвалідністю». Центр соціального розвитку (працює для максимальної самореалізації та розкриття потенціалу кожного члена університетської спільноти, продукування активної життєвої позиції, здатності до громадських ініціатив та волонтерства, а також з метою налагодження тісної співпраці з випускниками Університету та роботодавцями) 	<ol style="list-style-type: none"> Дисципліна «Інклюзивне суспільство». Дисципліна «Соціально-педагогічна робота з дітьми з інвалідністю та раннє втручання». Дисципліна «Стратегії викладання в інклюзивному закладі освіти». Центр практичної психології. Науково-практичний медико-реабілітаційний центр інституту соціальних технологій. Студентське самоврядування.

Тернопільський національний педагогічний університет імені В. Гнатюка активно реалізує проекти «Доступне університетське середовище» за підтримки Британської ради та «Learnopolis+», а також співпрацює з громадськими організаціями й установами для створення комплексної підтримки студентів із особливими освітніми потребами. Інклюзивно-ресурсний центр університету забезпечує адаптацію освітнього процесу, надаючи студентам доступ до спеціалізованих ресурсів і матеріалів (Тернопільський національний педагогічний університет імені В. Гнатюка, б.д.).

Таблиця 3

Напрямок «Інклюзивна культура»

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка (ТНПУ)	Український державний університет імені Михайла Драгоманова	Київський національний університет імені Тараса Шевченка	Відкритий міжнародний університет розвитку людини «УКРАЇНА»
1	2	3	4
<p>1. Проект «Доступне університетське середовище» за підтримки Британської ради (2019 р.). 2. Німецько-український міжнародний проект «Leamopolis+». 3. Меморандум про співпрацю між ТНПУ ім. В. Гнатюка, громадською організацією «Центр громадського моніторингу та аналітики»; комунальною установою «Тернопільська міська централізована бібліотечна система»; громадським об'єднанням «Тернопільське міське об'єднання Всеукраїнського товариства «Просвіта» ім. Т.Г.Шевченка; громадською організацією «Волинський обласний осередок ВГО «Генерація успішної дії»; креативної студії «ІРИСка»; (11 квітня 2019 р.) 4. Студентський уряд ТНПУ. 5. Інклюзивно-ресурсний центр (метою діяльності ІРЦ є адаптація та розумне пристосування освітнього простору та середовища університету</p>	<p>1. Всеукраїнська науково-практична конференція «Спеціальна і інклюзивна освіта: проблеми та перспективи» (2021 р.). 2. Тренінг «Основи фізичного супроводу людей з порушеннями зору». 3. Всеукраїнська науково-практична конференція «Спеціальна і інклюзивна освіта: проблеми та перспективи». 4. Міжнародна конференція «Світові освітні тренди: навчання впродовж життя в інформаційному суспільстві» (2023 р.). 5. Міжнародна науково-практична конференція «Ціннісно-орієнтований сталий розвиток освіти: уроки ЄС для України». 6. Благодійний концерт «Сила незламних» (27 березня 2024 р.). 7. Проект «Зміни педагогічних факультетів та університетів у 21 столітті». 8. Проект Erasmus+KA1. 9. Проект «Соціальні та культурні аспекти Європейських Студій». Проект «Європейські цінності різно-</p>	<p>1. Цикл тренінгів з інклюзії в освіті (2019 р.). 2. VIII Міжнародна науково-практична конференція «Розвивальний потенціал сучасної соціальної роботи: методологія та технології». 3. Всеукраїнська конференція «Актуальні проблеми клінічної психології, психотерапії та психологічного консультування». 4. Проект «Університет рівних можливостей». 5. Проект «EU4Youth – працевлаштування молоді в час кризи: програма персональних асистентів для підтримки осіб з аутизмом, інтелектуальними порушеннями та психосоціальною інвалідністю в Україні». 6. Академічне стажування Erasmus+ «International Staff Week». 7. Студентський парламент</p>	<p>1. Зустріч австрійських та українських ЗВО Erasmus+. 2. Дослідний проект «Підприємництво на думку студентів ВНЗ Польщі та України». 3. «Інклюзивне освітнє середовище» (04.11.2023 р.). 4. «БЕЗ БАР'ЄРІВ» (Івано-Франківська філія, 29.09.2021 р.). 5. «Берегиня Полісся» (Житомирський економіко-гуманітарний інститут, 28.08.2021 р.). 6. «Про працевлаштування людей з інвалідністю» (19.06.2021 р.). 7. «Наш проект – спорт без обмежень» (Хмельницький інститут соціальних технологій, 17.11.2020 р.). 8. «Наші – найкращі» (Хмельницький інститут соціальних технологій, 27.05.2019 р.). 9. «Впровадження інклюзивної освіти в Рівненському інституті Університету «Україна»» (16.05.2019 р.). 10. Програма «Разом» (19.04.2019 р.). 11. «Ближче до світу нечуючих» (Вінницький соціально-економічний інститут, 11.04.2019 р.).</p>

Продовження таблиці 3

1	2	3	4
для отримання здобувачами з особливими освітніми потребами якісної освіти та послуг; здійснення підтримки батьків абітурієнтів, освітян, громадськості та сприяння впровадженню інклюзивної освіти в регіоні шляхом реалізації функцій Центру.)	маніття та інклюзії для сталого розвитку». 11. Клуб міміко-жестового мовлення		12. Семінар з особливостей інклюзивного викладання (19.03.2019 р.). 13. «Інклюзивне суспільство, суспільство для всіх» (14.03.2019 р.). 14. 2019 UD Summit із Універсального дизайну. Оголошення (07.02.2019 р.). 15. Організація інклюзивних таборів (27.01.2018 р.). 16. Моніторинг інклюзивності простору Університету «Україна» (16.01.2018 р.).

Український державний університет імені Михайла Драгоманова акцентує увагу на науково-практичній складовій, проводячи конференції, такі як «Спеціальна і інклюзивна освіта: проблеми та перспективи», а також реалізує міжнародні проекти Erasmus+, спрямовані на розвиток інклюзивної освіти (Український державний університет імені Михайла Драгоманова, б.д.). Київський національний університет імені Тараса Шевченка активно працює над формуванням інклюзивного середовища через проекти «Університет рівних можливостей» і «EU4Youth», організовує цикл тренінгів з інклюзії та сприяє інтеграції осіб із особливими потребами через міжнародні програми і стажування (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, б.д.).

Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» реалізує інклюзивні проекти різного рівня, серед яких програма «Разом», портал «Від рівних прав – до рівних можливостей», організація інклюзивних таборів і впровадження принципів універсального дизайну в освітнє середовище (Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна», б.д.). Загалом усі університети акцентують увагу на інтеграції інклюзивних практик, які сприяють формуванню толерантного суспільства та розвитку інклюзивної культури в освіті.

Цікавими для нашого дослідження є моделі формування інклюзивної культури зарубіжних університетів, зокремо одного з провідних університетів Англії – Університету Манчестера. Заклад реалізує політику забезпечення рівних освітніх можливостей і формування інклюзивного середовища завдяки комплексній стратегії «Equality, Diversity and Inclusion Policy» (University of Manchester, n.d.). Ключовою метою цієї стратегії є створення атмосфери взаємної поваги, гідності та підтримки, в якій усі члени університетської спільноти можуть реалізувати свій потенціал, незалежно від їхніх особливостей чи соціально-культурних відмінностей.

Основні напрями цієї стратегії можна охарактеризувати через три основні складові:

1) університет спрямовує значні зусилля на розвиток інклюзивної культури та підтримку атмосфери, де кожен може почуватися комфортно й захищено;

2) університет пропонує різноманітні навчальні програми, такі як «Higher Education Anti-Racism Training», яка навчає персонал відповідати на міжкультурні виклики, долати стереотипи та формувати обізнаність про культурні особливості й різноманітність;

3) університет підтримує ініціативи щодо забезпечення рівних можливостей для студентів-представників етнічних меншин та осіб з інвалідністю.

На базі університету функціонує «Форум рівності, різноманітності та інклюзії», який збирається двічі на рік і включає представників керівництва університету, підкреслює інтеграцію цих цінностей на управлінському рівні. Учасники форуму не тільки встановлюють політичні засади рівності та різноманітності, але й працюють над розвитком нових ініціатив, спрямованих на вирішення актуальних питань, пов'язаних із інклюзією. Тож, модель формування інклюзивної культури в Манчестерському університеті базується на структурованому підході, який поєднує кілька ключових компонентів: розробку освітніх програм, спрямованих на прийняття різноманітності; впровадження механізмів соціальної підтримки, що забезпечують комфортні умови для всіх студентів і викладачів; а також системний підхід до управління, який інтегрує принципи інклюзії на рівні стратегій, політик та організації навчального процесу.

На відміну від попереднього закладу Університет Віндзора (Канада) – провідний навчальний заклад Канади, розташований у місті Віндзор, Онтаріо, пропонує інший підхід до створення інклюзивного освітнього середовища. Університет готує фахівців спеціальності «Соціальна робота» та відомий своїм акцентом на дослідженнях, інноваціях та створенні інклюзивного середовища для студентів з усього світу. Особлива увага приділяється соціальним програмам, особливо підготовці фахівців для роботи з людьми з інвалідністю, що робить Віндзорський університет важливим центром розвитку інклюзії та соціальної справедливості (University of Windsor, n.d.).

Бакалаврська програма «Соціальна робота та вивчення інвалідності» в Університеті Віндзора (Канада) спрямована на формування у студентів розуміння теорій і моделей інвалідності та розвиток інклюзивних практик. Включені у програму курси охоплюють історичні та соціальні підходи до інвалідності, захист прав людей з інвалідністю та забезпечення їх можливостей брати участь у житті суспільства. Основний акцент програми – набуття знань та навичок, необхідних для інтеграції осіб з інвалідністю в освітній процес та застосування інклюзивних стратегій на рівні громади та держави. Програма включає 700 годин практичних занять у школах, лікарнях та некомерційних організаціях, які допомагають студентам отримати навички роботи в інклюзивному середовищі. Також це включає участь у студентських об'єднаннях, що сприяє формуванню інклюзивної культури та глибокому розумінню потреб вразливих верств населення.

Модель формування інклюзивної культури в Поморській Академії в Слупську (Польща) орієнтована на створення інклюзивного освітнього середовища для підготовки фахівців соціальної сфери та базується на комплексному підході. Одним із ключових елементів є діяльність Центру соціальних досліджень «INKLUZJA», створеного в Інституті педагогіки. Центр надає ресурси та програми, які посилюють інклюзивність освітнього середовища та сприяють практичному застосуванню знань для роботи з

людьми з інвалідністю. Університетські курси забезпечують майбутніх соціальних працівників знаннями для ефективної роботи в інклюзивному середовищі як на рівні установи, так і громади. Дослідницькі програми Центру спрямовані на забезпечення рівних освітніх можливостей, зосереджуючись на реальних заняттях із використанням айтрекінгу та психологічних тестів для вивчення освітніх потреб студентів із інвалідністю. Курси та семінари з інклюзивної освіти включають практичні заняття з навичок інклюзивної педагогіки, таких як методи арт-терапії для дітей та молоді з особливими потребами. Наприклад, курс Sand-Art дозволяє учасникам навчитися працювати з дітьми з різними особливостями розвитку, що сприяє розвитку їхньої креативності та психосоціальних навичок. Програми передбачають також методiku роботи з іноземними студентами та представниками різних культур, що формує інклюзивну культуру й толерантність у студентському середовищі. Навчання соціальних працівників включає модулі з міжкультурної комунікації, активного слухання, управління конфліктами та ненасильницького спілкування, що дозволяє студентам навчитися ефективних способів роботи з різними групами та розвинути інклюзивний підхід у майбутній професійній діяльності. Програми підготовки також передбачають обов'язкове стажування, під час якого студенти працюють із соціально незахищеними групами, включаючи людей з інвалідністю (Akademia Pomorska w Słupsku, n.d.). Таким чином, вищезазначені підходи сприяють формуванню інклюзивної культури у студентів, підтримують їхню готовність до впровадження інклюзії та роботи з різними групами у майбутній професійній діяльності.

Формування інклюзивної культури в освітньому середовищі вимагає комплексного підходу, який поєднує освітні програми, практичні заняття, стажування та соціальну підтримку. Важливим аспектом є підвищення обізнаності про цінності інклюзії серед студентів і викладачів через інформаційні кампанії, інтерактивні заходи та тренінги, що сприяють активній участі у створенні інклюзивного середовища.

Однак, попри численні позитивні аспекти, існують проблеми, які потребують подальшого вирішення. Зокрема, необхідно посилити практичну складову через реалізацію проєктів, що залучають студентів до взаємодії з різними групами людей, сприяючи розвитку емпатії та соціальної згуртованості. Також слід розширювати участь студентів у стажуваннях та інклюзивних заходах, що забезпечить набуття ними практичних навичок роботи з людьми з інвалідністю. Крім того, важливо розширювати мережу соціально-психологічної підтримки та вдосконалювати механізми інтеграції студентів з інвалідністю, забезпечуючи рівні можливості та сприяючи розвитку професійної компетентності майбутніх фахівців.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Дослідження підтвердило, що формування інклюзивної культури є ключовим напрямом у підготовці фахівців соціальної сфери, оскільки базується на інтеграції цінностей толерантності, поваги до різноманітності та забезпечення рівного доступу до освіти. Аналіз моделей формування інклюзивної культури в провідних українських та зарубіжних університетах показав, що кожен заклад має свої особливості, що відображають різні аспекти інклюзивної освіти: адаптацію освітнього середовища, розробку нормативно-правових документів, впровадження інноваційних методик і технологій.

Формування інклюзивної культури в освітньому середовищі вимагає комплексного підходу, який включає освітні програми, практичні заняття, стажування та соціальну підтримку. Важливим є підвищення обізнаності щодо цінностей інклюзії серед студентів і викладачів через інформаційні кампанії та тренінги. Успішні ініціативи,

такі як інклюзивно-ресурсні центри та міжнародні проекти Erasmus+, реалізуються в університетах України, зокрема в Тернопільському національному педагогічному університеті, Київському національному університеті, Українському державному університеті та Відкритому міжнародному університеті розвитку людини «Україна». Проте важливо посилити практичну складову через проекти, що залучають студентів до взаємодії з різними групами людей, а також розширити участь у стажуваннях. Закордонний досвід, наприклад, практики Манчестерського університету та Поморської Академії в Слупську, підтверджують необхідність інтеграції інклюзивних програм і соціальних досліджень для забезпечення рівних можливостей для всіх студентів.

Водночас дослідження виявило аспекти, що потребують вдосконалення. Зокрема, у деяких університетах спостерігається недостатнє висвітлення технологічних інновацій або відсутність системного підходу до моніторингу ефективності впроваджених інклюзивних практик. Це свідчить про необхідність розробки універсальних критеріїв оцінки впливу інклюзивних заходів на освіту фахівців.

Подальші дослідження в цьому напрямі мають передбачати вивчення впливу різних моделей інклюзивної культури на професійну підготовку соціальних працівників, аналіз ефективності використання сучасних технологій в інклюзивній освіті, оптимізацію нормативно-правових документів. Особливу увагу слід звернути на розвиток міждисциплінарних підходів, які забезпечують синтез знань із соціальної роботи, педагогіки та інклюзивної політики.

Загалом результати дослідження свідчать про значний потенціал для подальшого розвитку інклюзивної культури в системі вищої освіти України, що сприятиме формуванню більш справедливого, толерантного та прогресивного суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бут, Т. (2015). *Індекс інклюзії: розвиток навчання та участі в життєдіяльності шкіль.* Київ: ТОВ Видавничий дім «Плеяди». <https://knowledge.org.ua/wp-content/uploads/2020/08/IndexForInclusion.pdf>
2. Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» (б. д.). Офіційний сайт. <https://uu.edu.ua/>
3. Груць, Г. (2021). *Інклюзивна культура як фактор розвитку полікультурної освіти в Україні.* http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/18678/1/17_Hruts.pdf
4. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII (2017) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
5. Качалова, Т. Г. (2014). Педагогічні умови формування соціальної компетентності студентів педагогічних університетів у процесі навчання гуманітарних дисциплін. *Наукові праці. Педагогіка*, 234(236), 26–29. <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/naukpraci/pedagogika/2014/246-234-4.pdf>
6. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. (б. д.). Офіційний сайт. <https://univ.kiev.ua>
7. Колупаєва, А. А., Данілавічюте, Е. А., & Литовченко, С. В. (2012). *Професійне співробітництво в інклюзивному навчальному закладі: навч.-метод. посіб.* Київ: А.С.К.
8. Конституція України (1991). офіц. текст. <https://www.president.gov.ua/documents/constitution>

9. Лещук, Г. В., & Сорока, О. В. (2020). Соціокультурна діяльність та інклюзивна освіта: точки дотику. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*, 2, 96–99. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_/2020_2_20

10. Про затвердження Концепції розвитку інклюзивного навчання: наказ Міністерства освіти і науки України (2010). <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-kontseptsii-rozvitku-inklyuzivnogo-navchannya>

11. Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка (б. д.). Офіційний сайт. <https://tnpu.edu.u>

12. Український державний університет імені Михайла Драгоманова (2024). Офіційний сайт. <https://udu.edu.ua>

13. Akademia Pomorska w Słupsku (n.d.). <https://projekt-obk.com/university/pomorska-akademiya-v-slupsku>

14. University of Manchester (n.d.). <https://study.ua/uk/university/university-of-manchester/>

15. University of Windsor (n.d.). <https://www.future.uwindsor.ca/program/social-work-and-disability-studies/>